

פסיק רישא דלא ניהא ליה

הרב משה סתיו

במסכת כתובות דף ו ע"א תוס' ד"ה האי מסוכרייתא דנוייתא ביאר דאין איסור סחיטה במקום שהולך לאיבוד, היות ופסיק רישא דלא ניהא ליה שרי. וכן ביאר הערוך, ועיקר ראיתו מפרק כל התדיר אליבא דר' שמעון מזלפין יין ע"ג האישים אע"ג דפס"ר, כיון דלא ניהא ליה- שרי. ובהמשך הדברים דחו התוספות את הראיה משם וז"ל: "דההיא דמתיר ר"ש לזלף יין ע"ג האישים איכא למימר דמצוה שאני".

ולעני"ד צ"ע, דהנה מחלוקת הערוך ותוס' ניתן לבאר בשני אופנים:

א. מחלוקת בעיקר דין פס"ר, דלדעת הערוך דלא ניה"ל חשיב כדבר שאינו מתכוון, ולדעת תוס' היות והוא פס"ר חשיב כמתכוון. ולפי"ז המחלוקת היא בדאורייתא, דדבר שא"מ בכה"ג דהוי פס"ר הוי איסור דאורייתא.

ב. דבאמת כו"ע לא פליגי דמהתורה לא חשיב פס"ר דלא ניה"ל כמתכוין ממש להאסר מה"ת אלא שאסור מדרבנן.

ולפי האפשרות הראשונה, הרי אף שחשיב מכוין ממש מה"ת, הרי לגבי שבת חשיב מלאשצ"ג ולכן אסור מדרבנן וכפי שיבואר בהמשך.

ולפי זה קשה דמסוגיית מזלפין אפשר להוכיח דבכה"ג דלא ניה"ל ל"ח מכוין ומותר מה"ת (כאפשרות הראשונה), אבל לא שייך שיאסר מדרבנן וממילא לא שייך לומר שלצורך מצוה התירו. ולכן ממה נפשך, אם כוונת תוס' לחלוק על הערוך בעיקר דינו ולומר דחשיב מכוין אלא דהוי מלאשצ"ג (דמהאי טעמא פטור בשבת ובה דחה שם הוכחות הערוך מהתולש עולשין ומתקן הדס), לא שייך לגבי איסור כיבוי אש המזבח דאין בזה פטור מלאשצ"ג. ואם ננקוט דמסכימים לשיטת הערוך מהתורה אלא דמחמירים מדרבנן, לא קשיא כלל ממזלפין.

עוד קשה דהרא"ש פרק י"ב במס' שבת הביא ראית הערוך ממזלפין ודחה דלא הוי פס"ר, ואילו בפ"ד סימן ט' ביאר דכל דברי הערוך שייכים רק לגבי שבת דיש בה דין מלאכת מחשבת, אמנם לגבי שאר איסורין לא שייך חילוק זה. והוכיח מסוגיית מזלפין דהוי פס"ר דלא ניה"ל, ובכ"ז הקשתה הגמרא והא קא מכבה, ודבריו סותרים זא"ז.

ולבאר הענין נעתיק דברי הערוך (ערך פסק): "פי' מי שחותך ראשו ימות, ואם אמר איני מתכוין למיתתו אלא להוציא ממנו דם לדבר צורך, אין ממש בדבריו אלא הריהו כמתכוין להמיתו ורוצח הוא. והיכא פליג ר"ש כגון גרירה דאפשר דלא עביד חריץ ואפילו עביד אפשר דלא ניה"ל. וכן בשקיל ליה בברזי דלא ניה"ל, אמר ר"ע אי איכא אחר ליעבד אחר ולא אבי הבן (לגבי מילה בצרעת), וכן ההיא דאית ליה הושענא אחריתי (לגבי אוכל ענבי הדס ביו"ט ועי"ז מכשיר אותו), אבל פס"ר ליכא לספוקי דלא ימות ודודאי ניה"ל, דאי לא ניה"ל היכי הוי פסיק רישא? "

מבואר מלשונו דכל פס"ר חשיב ניה"ל מהסיבה דאם לא הוי ניה"ל, מדוע עשה?

♦ ההדגשה והסוגריים שלי, מ.ס.

וביאור הענין דיסוד הפטור של דשא"מ, דחשיב כאילו נעשה ממילא ובגרמא ע"י העושה היות ולא כיון לעשות הפעולה, אמנם במקום דהוי פס"ר דבהכרח נעשה, חשיב כאילו כיון גם לתוצאה.

ונוסיף ביאור, הנה העושה מעשה באופן דלא הוי פס"ר אבל ניח"ל, או שמכוין לזה אף דלא ברור שיעשה, חשיב מלאכה ומעשה גמור, דלא אכפת לן דלא הוי פס"ר כל עוד הוא מכוין לעצם המעשה, והרי"ז ככל פעולה שלא ברור שתצליח. ורק באופן שלא מכוין לפעולה, בזה אי לא הוי פס"ר מותר מצד שנעשה בלא כוונה לאף דהדבר פשוט בסברא, מצאתי שמבואר כן ברמב"ן בכתובות דף ו: ד"ה א"נ וכן בשו"ת הריב"ש סימן שצ"ז, בענין סירוק בכוונה להשיר וכיבוד הבית יעו"ש).

ובאיסור רציחה למשל אין האיסור דוקא אם מעונין בתוצאה, אלא בעצם פעולת הרציחה חשיב רוצח במזיד, אף שכיון למטרה אחרת, היות ועשה את מעשה הרציחה בכוונה גמורה למעשה ומתוך ידיעה שזאת התוצאה, הרי חשוב מכוין וניח"ל.

ולפי"ז לכאורה לא שייך בפס"ר מצאות דלא ניח"ל, דהרי אין האיסור תלוי כלל ברצונו.

ולבאר הענין נקדים הסוגיא בזבחים צ"א: - "אמר שמואל המתנדב יין מביא ומזלפו ע"ג האישים, מאי טעמא אמר קרא וכו', והא מכבה כבוי... כיבוי דמצוה שאני". ובסוף הקשו מברייתא: "יין נסך לספלים או אינו אלא לאישים, אמרת לא יכבה, הא ר"י הא ר"ש וכו'".

ולכאורה יש להקשות, בדבר שמצוותו בכך מה שייך איסור כיבוי, והרי כשמורידים גחלים מע"ג המזבח לצורך מחתת הקטורת ויתר הגחלים מפנים לאמה ומכבים? - אלא דכל דבר דהוי דרך מצוותו ל"ש בזה איסור כיבוי. ואם יש לימוד דבעי זילוף, הרי מצוותו בכך וכיצד יש בזה משום כיבוי, ומאי שנא מכל הקטרת אימורים?

וצריך לומר דזה גופא הספק, האם זילוף הוי צורת קיום המצוה או לא. דלרבי יהודה מכח הלאו דלא תכבה פירש הדרשה ד"אשה" באופן אחר. ואילו לר"ש היות ובדשא"מ מותר, אין הכרח להוציא הפסוק מפשוטו, וכן מבואר שם ברש"י.

וזה הוכיח הערוך דאף דבמצאות הוי כיבוי היות ולא ניח"ל מכח שעוסק במצוה, חשיב לא מכוין לגבי הכיבוי. אבל אם ננקוט דפס"ר הוי מעשה בכל אופן, אין סברא לחלק בין ר"י לר"ש, דאליבא דתרויהו הוי כיבוי גמור ולא משנה מה שעוסק במצוה.

וזה ביאור הגמרא שם דבמקום מצוה שאני, דהיינו כשעוסק במצוה חשיב הכיבוי ממילא ואפשר שזו היתה כוונת תוס' בתירוצם דאין להוכיח מזילוף דמצוה שאני. אמנם במקום אחר כל שיודע התוצאה חשיב מכוין גמור. ואילו הערוך ס"ל דאם בכל מקום פס"ר דלא ניח"ל הוי חשיב מכוין, כוונת מצוה לא היתה משנה.

אמנם לפי"ז קשה כיצד מוכח מסוגיה זו לגבי שבת?

והנה מצינו במלאכת שבת כמה פטורים הנובעים מכוונה:

א. דבר שאינו מתכוון, ונחלקו בזה ר"ש ור"י.

ב. מלאכה שאינה צריכה לגופה, וגם בזה נחלקו ר"י ור"ש.

ומבואר בכ"מ דאין קשר בין המחלוקות ויש חילוק ביניהם, דדשא"מ הוי מחלוקת כללית בכל דיני התורה ואילו מלאשצ"ל הוי רק במלאכות שבת.

ובכ"מ מבואר דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ויש לעין בגדר דבר זה, האם הוי גדר בצורת המלאכה דבעי שתיעשה באופן של אומנות ומלאכת מחשבת וממילא הוי דין מיוחד במלאכת שבת. או דהוי דין בכוונה, שמלבד עצם הפעולה בעינן שיכוין למלאכה ואם לא כיון חשוב דשא"מ.

ביתר ביאור, בכל איסורי התורה הפעולה היא האיסור וכל שמכוין אליה חשיב מכוין, אבל בשבת ל"מ שיכוין לפעולה אלא למלאכה, וכל שלא כיון למלאכה הוא דשא"מ.

ומצאתי שנחלקו בזה הראשונים, דרש"י (ביצה י"ג): ביאר מלאכת מחשבת- מלאכת אומנות.

אמנם רש"י בב"ק דף כ"ו: ביאר מלאכת מחשבת שנתכוין לעשות המלאכה, וכן במסכת חגיגה דף י" ע"א ברש"י, ויותר מבואר בר"ח וז"ל: אינו חייב במלאכה עד שיתכוין לעשות אותה מלאכה. וכן בתוס' יומא ל"ד: ד"ה הני מילי וז"ל בא"ד: 'אבל הכא פירוש בשבת דכתיב ביה מלאכת מחשבת בעינן שיחשב לעשות המלאכה שהוא עושה"'.
ואגב אורחא נבאר דברי ר"ח התמוהים ביומא שם, כשמבאר הטעם שמותר לרבי יהודה לשים עששיות ברזל במים ול"ח לצירוף אף דשא"מ אסור לר"י וז"ל: " ופרקינן אליבא דאביי הני מילי דסבר ר' יהודה דשא"מ אסור בכל התורה, אבל הכא ביה"כ צירוף כי האי גוונא דרבנן היא, מ"ט, לאו מלאכה שצריכה לגופה היא", יעו"ש והדברים תמוהים הרי לר"י מלאשצ"ל אסורה בשבת מה"ת.

אמנם לדברינו מבואר היטב, דבחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה מבואר דגם לר"י פטור דהוי מקלקל. ומשמע מר"ח דהיינו שאינו מכוין למלאכה כלל, וכן מבואר בר"ח בשבת קה: וז"ל: " אימור דשמעת לר"י מלאשצ"ל חייב עליה במתקן, דאע"ג דלא מכוין כיון דממילא הויה מלאכה דניח"ל- חייב, במקלקל מי שמעת ליה".

מבואר דמה שחייב ר"י במלאשצ"ל היינו בענין דסו"ס ניח"ל בגוף המלאכה והוי תיקון חשוב מלאכת מחשבת, אבל באופן דגוף המלאכה הוי קלקול פטור גם לר"י.

וא"כ בצירוף, היות ולא מכוין לצירוף ואין לו ענין בזה, חשיב לא מכוין לגבי הצירוף ואצ"ל, באופן כזה מהני גם לר"י לפוטרו.

ולפי"ז אפ"ל דמה שהתיר הערוך סחיטה בהולך לאיבוד וכן כל פס"ר דלא ניח"ל בשבת, היינו מטעם דהוי דשא"מ שמותר לגמרי, ואף שבכל התורה היה נחשב ע"י פס"ר כמכוין, לגבי שבת למדנו ממלאכת מחשבת דכל שאינו מכוין למלאכה ל"ח מתכוין. וכן הוא לשון הרמב"ן בסוגיין: " כיון דאית ליה הושענא אחריתי, כדבר שאינו מתכוין דמי, דמלאכת שבת מסורה ללב שהרי מלאכת מחשבת אסרה תורה".

ולפי"ז מיושב הרא"ש דבאמת חלוק שבת מכל איסורי התורה, ולכן כשהגמרא בזבחים הקשתה והא קא מכבה, לא תירצו דלא ניח"ל בכיבוי. ומה"ט אסור לשתות כוס עיקרין, דבכל התורה שאין בה גדר מלאכת מחשבת חשוב כל פס"ר כמכוין וניח"ל בעצם העובדה שהוא עושה, על אף שמודע לתוצאות המעשה. והוכחת הערוך היתה ממסקנת הסוגיא בענין מצות זילוף שנלמד מדרשא חשיב הכיבוי כלא מכוין, מוכח דאף דהוי פס"ר היות ולא ניח"ל שרי וכמו שביארנו לעיל.

(ועפ"ז אפ"ל דאפילו אם הערוך יודה שלא הוי פס"ר, כגון טיפות דקות, בכ"ז מוכח דלא ניח"ל חשיב לא מכוין, דפשוט מריש הסוגיא דאסור לזלף אפילו באופן כזה, דעצם הזילוף הוי כיבוי ורק ע"י המצוה מותר, מוכח דלא ניח"ל מפקיע הכוונה. ויל"ע בזה ודו"ק).

ותוס' שדחו ראייתם ס"ל דמסקנת הגמרא מצווה שאני היא המפקיעה שם כיבוי מהפעולה ומה"ט שרי. ועתה נבא לבאר דברי התוס', דמוכח משיטתם שכל המותר משום דשא"מ מותר אף לכתחילה, וכל הפטור משום מלאשצ"ל, היות והוי דין מיוחד בשבת, אסור מדרבנן. ובזה נחלקו אי פס"ר דלא ניח"ל הוי דשא"מ וממילא מותר, או מלאשצ"ל ואסור מדרבנן.

אמנם בזה יש קצת מקום להסתפק דאף דחשיב דשא"מ סו"ס הוי הלכה מיוחדת לשבת מצד מלאכת מחשבת ובכ"ז ס"ל להערוך דמותר לגמרי (והמעין ברא"ש יראה דפליג בזה על תוס', דתוס' הדגישו

דפס"ר דלא ניח"ל חשיב מלשצלי"ג ומה"ט אסור לכתחילה, אמנם ברא"ש משמע דמודי דהוי דשא"מ ובכ"ז אסור לכתחילה, והטעם כמו שביארנו, היות והוי היתר מיוחד בשבת).

ובזה אתי שפיר ההוכחה מזילוף דדשא"מ במקום שעיקר המעשה הוא מצוה ל"ח מכבה, דאם היינו מחשיבים אותו למכין מכח הפס"ר, היה מכבה גמור והיה אסור בכל ענין (והיינו מפרשים הפסוק אשה באופן אחר כמבואר ברש"י שם). והרא"ש הוכיח מריש הסוגיא מעצם הקושיא 'והא קא מכבה' שמוכח שללא לימוד מיוחד של מצוה, סברת לא ניח"ל לבד לא מהני, ולכן בכוס עיקרין בכה"ג אף דלא ניח"ל חשיב מכין גמור וכמו שביארנו.

בתוס' הקשו על הערוך ממפיס מורסא דהוי מלשצלי"ג ושרי רק משום צער, והרי שם לא ניח"ל כלל. והקשה רע"א דשם ל"ש לומר דהוי דשא"מ דהרי מכין לגוף המעשה.

ולפי"ז אפ"ל דאף דלי"ד ממש לדשא"מ אלא למלשצלי"ג אבל גם מלשצלי"ג בכה"ג דלא ניח"ל כלל חשיב כלא מכין, כמו שביארנו לעיל בדברי ר"ח לגבי צירוף. וְאף דשם אסור מדרבנן היינו משום דגם מתכת הוי כיבוי מדרבנן ולגבי הכיבוי חשיב מכין, ועוד אפ"ל דבאמת מה שחשיב מפיס מורסא מלאשצלי"ג ולא דשא"מ היינו מצד שעושה את מעשה הנקיבה דהיא היא עשיית הפתח, ובשלמא אי כל פס"ר ממילא חשיב מכין הרי"ז כמכין לפתח אלא דלא צריך והוי מלאשצלי"ג. אבל אי לא ניח"ל חשיב כלא מכין והרי בשבת כל שלא מכין למלאכה, אף שמכין לפעולה חשיב דשא"מ כדמוכח לעיל, ממילא היה צריך להחשב דשא"מ. וכן משמע לשון הרא"ש: "אע"ג דאינו נהנה בבנין הפתח וגם אינו מכין בבנין הפתח אלא לנקיבה בעלמא", עיש"ה.